

PAPER DETAILS

TITLE: Kurgu veya Olgu Olus Baglaminda Benlik Sorunu

AUTHORS: E Funda NESLIOGLU SERIN

PAGES: 354-373

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2289401>

Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi
Bursa Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Philosophy

Araştırma Makalesi | Research Article
Kaygi, 21 (1), 354-373.

Makale Geliş | Received: 04.03.2022
Makale Kabul | Accepted: 10.03.2022
Yayın Tarihi | Publication Date: 30.03.2022
DOI: 10.20981/kaygi.1082691

E. Funda NESLİOĞLU SERİN

Doç.Dr. | Assoc. Prof. Dr.
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Samsun, TR
Ondokuz Mayıs University, Faculty of Science and Letters, Department of Philosophy, Samsun, TR
ORCID: 0000-0001-9751-8946
neslioglu@yahoo.com

Kurgu veya Olgu Oluş Bağlamında Benlik Sorunu

Öz: Felsefenin benlik konusundaki geleneksel tutumu töz dualizmine başvurarak açıklanabilir. Çağdaş zihin araştırmalarında benlik ise, daha çok fizik dünyanın gerçekliği dolayısıyla ve genellikle bilinçli zihin durumu olarak olgusalılık temelinde araştırılmaktadır. Bu çalışmada ise benliğin olgusalılığı, olgu ve kurgu kategorilerinin bilgikuramsal bir çözümlemesi aracılığıyla ve mantığa uyarlık açısından ele incelenecektir. Bu bağlamda “olgu” ve “kurgu”yu bir tür karşıtlık ya da derin farklılıklar içeren iki kavram olarak açıklamanın haklı gerekçelere dayanmadığı öne sürülmektedir. Buna bağlı olarak da herhangi bir zihin araştırmasının benliği olgu saymadan yapılamayacağı savunulmaktadır. Bu çalışmada özellikle deneyime ilişkin yeni bir kavrayışın gerekli olmasının sonucunda benlik tartışmalarının -belli türden bir araştırma programı izlendiğinde- gündemimize taşıyabileceği olanaklar soruşturulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Deneyim, Fizikalizm, Dualizm, Kişi-özdeşliği, Dennett, Metzinger

The Problem of Self in the Context of Being Fiction or Phenomenon

Abstract: The traditional attitude of philosophy towards self can be explained by invoking the dualism of substance. In contemporary research of mind, self is mostly investigated through the reality of the physical world and generally on the basis of reality as a conscious state of mind. In this paper, the phenomenality of self will be examined in terms of logic and through an epistemological analysis of the categories of phenomena and fiction. In this context, it is argued that it is not justified to describe "phenomenon" and "fiction" as two concepts that contain a kind of opposition or deep differences. Accordingly, it is argued that any research of mind cannot be done without considering self as a phenomenon. In this study, especially as a result of the necessity of a new understanding of experience, the possibilities that debates on self can bring to our agenda, when a certain type of research program is followed, will be investigated.

Keywords: Experience, Physicalism, Dualism, Personal Identity, Dennett, Metzinger

GİRİŞ

İnsanı anlamanın belki de en kolay yolu, onu eylemleri üzerinden değerlendirmektir. Yapıp ettiklerimiz, kim olduğumuzu söylemenin iyi bir ölçütü gibi görünüyor. Ancak John Locke'un, doğarken *tabula rasa* saydığı böylesi bir insanda –zamanla her şeyin değişmesi nedeniyle– aynı kalan bir şeyler bulmak güçtür. Bir yandan da hangi deneyimlerin sonucunda benliğin ortaya çıktığı çetrefilli bir sorun olarak karşımızda durmaktadır. Bu noktada anımsamayı bir ölçüt kabul etsek bile sorunun üstesinden gelmek pek olanaklı görünmemektedir. Çünkü hem beden hem de bellek değişmeden kalmaz ve bu nedenle anımsama kesintiye uğrayabilir. Daha Locke'un zamanında bile -öyleyse- benliğin varlığını deneyimlere bağlamanın doğurduğu güçlükler iyi bilinmekteydi. Benlik için değişmeyen bir ilke bulmak arzusu onun kurgulanabileceğini de düşündürmektedir. Elbette bu kurgunun büsbütün olgulardan kopuk olmaması gerekir. Deneyimlerimizle dolu bir belleğin bir bilinç doğurmasını beklemek olağandır; bu bilincin içeriğine zihin durumu demek de aynı derecede olağandır.

Benlik sorununu genellikle kişi-özdeşliği dolayısıyla tartışan felsefe, güncel bilimsel verileri ışığında benliği çok-disiplinli bir araştırmanın konusu olarak ele alma gereğiyle yakın zamanda karşılaştı. Oysa benliğe ve özdeşliğe ilişkin felsefenin alışıldık yaklaşımı, ölümsüz bir ruh anlayışıyla birlikte sorunu ele almayı gerektiriyordu. Bu bir yandan da insana ilişkin diğer tüm konuların bu ölümsüz ruhun varlığına dayandırıldığı ve böyle bir benlik anlayışının ise, bir postulat işlevine sahip olduğu anlamına gelmektedir. Günümüz bilimsel verileri, felsefenin bu alışıldık uslamlamasını sürdürmeyi pek olanaklı kılmamaktadır. Bu durumda, benliğin ya da başka bir ifadeyle “ben”in varlığından nasıl söz edebiliyor olduğumuz sorusunun yeni baştan ele alınması gerekir. Böyle bir araştırmada izlenebilecek stratejinin ne olabileceği sorusu, bu yazının ele alacağı genel soruna işaret etmektedir. Ayrıca bu noktada belirtmek gerekir ki, hangi stratejinin izlenebileceği sorusuna verilebilecek olası bir cevap, temel kavramsal ve kategorik

ayırımlarla ilgili sorunlardan bağımsız olarak ortaya konamaz. Dolayısıyla benlik düşüncesinin köklerinin zihin felsefesi bağlamında irdelenmesi, ister istemez onun olgu mu, yoksa kurgu mu olduğu sorusuna da bir cevap bulmayı hedeflemelidir. Şimdiye kadar gündeme gelen zihin kuramlarının, benliğin olgusal ve kurgusal ayrımı temelinde oluşturulduğunu görüyoruz. Benliğin bu iki “farklı” türdeki kavranışı ve bunların doğurduğu sorunlar, ilgili kategorik ve kavramsal ayırımlarımızın öncelikle felsefi bir çözümlemesinin yapılmasını zorunlu kılıyor. Bu düşünceden hareketle, benliğe ilişkin saptamaları olanaklı hale getiren mantıksal bağları vurgulamak, bu çalışmanın bir diğer amacını oluşturmaktadır.

Bilinçli zihin durumu olarak tanımlayabileceğimiz benlik konusunda öne sürülen görüşler benliği olgusal ya da olgusal olmayışı/kurgusalı bağlamında tartışırken, “olgu” ve “kurgu”yu bir tür karşıtlık ya da derin farklılıklar içeren iki kavram olarak ele almaktadır. Bu karşıtlığı haklı gösteren en önemli belirti, zihnin içeriği olan bilincin içkinliğine başvurarak ortaya konmaya çalışılmasıdır. Yani bilincin kendisi deneyimlenemediği için onu herhangi bir olgu saymıyoruz. Oysa onun “içinde” deneyimlerimizden başka bir şey yoktur. Bu yazıda ise, olgu ile kurgunun bütünüyle karşıt kavramlar olarak ele almanın yanlış olduğu savunulmaktadır. Çünkü her şeyden önce kurgunun olgusal içerikten yoksun bırakılması olanaksızdır. Ve dolayısıyla olgu ve kurgunun karşıtlık içeren iki kavram olmadığını ileri sürüyorum. Bu görüşümü öncelikle, kurgunun doğasına ilişkin bir özelliğe dayandırıyorum. Bu özellik, kurgunun içinde öyle ya da böyle az ya da çok olgunun bulunması gereğiyle ilgilidir. Yani olgusuz bir kurgu anlamsızdır. Dolayısıyla olgu ile kurgu arasındaki ayrım da bu bağlamda temelsizdir. Bu temelsizlik, bu ikilinin büsbütün birbirinden farklı olamayacağını gösterir, ancak bir yandan da aynı olduklarını öne sürmek için bu durum bir gerekçe oluşturmaz. Çünkü her şeyden önce olgu ile kurgunun aynı şeyler olduğunu söylemek için henüz doyurucu kanıtımız bulunmamaktadır.

Benliğin olgusalılığı ve kurgusalılığı üzerinden yapılan ayrımın temelsizliğine ilişkin sözkonusu saptama, bir yandan da zihinsel gerçeklik ile fiziksel gerçekliğin yer aldığı iki farklı dünyanın olduğu düşüncesinin yadsınması anlamına da gelmektedir. Aynı zamanda zihin araştırmaları için genel bir çerçeveyi oluşturan bu tutum, felsefi bir çözümlemenin gereği olarak ortaya çıkmaktadır. Öncelikle vurgulamak gerekir ki, zihin felsefesi sorunları, doğa bilimlerinin kuramsal ve deneysel sonuçlarından bağımsız olmadığı gibi, felsefenin kendine özgü sorunlarından ve bunların çözümlerinden de ayrı tutulamazlar. Dolayısıyla benliğin köklerinin sorgulanması, doğa bilimlerinin sunduğu verilerin yanı sıra felsefenin özellikle bilgikuramsal ve/veya varlıkbilimsel çözümlemelerinin de dikkate alınmasını gerektirmektedir. Tüm bu noktaları gözeterek benliğe ilişkin temel yaklaşımları benliğin olgusalılığı ve kurgusalılığı bağlamında inceleyecek, ardında da bu ayrıma ilişkin farklı bir yorum geliştirilmeye ve böylelikle benlik araştırmalarında çok-disiplinli yeni bir stratejinin olanaklarını soruşturmaya çalışacağım.

Deneyim Dünyası ve Benlik

Benliğe ilişkin tartışmaları tarihsel olarak biçimlendiren iki temel yaklaşım türü olmuştur; bunlardan ilkinin geleneksel Kartezyen model temsil eder; diğeri ise modern bilimi de biçimlendiren Hume'un görgül felsefesi ve buna dayalı olarak benliği ele aldığı algılar-demeti kuramı ile Locke'un zihinsel süreçlere ilişkin saptamalarıdır. Çağdaş bilimsel gelişmeler dikkate alındığında, benliğe ilişkin sağduyuya dayalı uslamlamalar içeren Kartezyen bir modeli savunmak oldukça güçtür. Diğer yandan görgül felsefenin Hume ve Locke gibi düşünürlerinin öğretilerini temel aldığımızda, yani benliği tümüyle algılara dayalı kavramaya çalıştığımızda, en azından Hume'un kendisinin de vurguladığı sorunlarla karşılaşırız. Her ne kadar katı ve tutarlı bir görgül felsefeyi devam ettirme kararlılığıyla hareket eden Hume ortaya koyduğu bu sorunlarla ilgili haklı olsa da,

benliğe ilişkin tartışmaların yeni baştan ele alınmasında izlenecek yol, benliğin olgusalılığından vazgeçmeyi değil, görgül felsefenin temel usamlamalarının en azından benlik bakımından yeniden ele alınmasını gerektirir. Başka bir deyişle, benliği sadece bilincin eşlik ettiği bir şey olarak değil de, farklı katmanlara sahip ve hatta bunlardan bazılarının bilinç-dışı olduğunu varsayan bir model ile benlik araştırması yapıldığında, bu bir yandan da görgül felsefe için olanakların genişletilmesi anlamını taşıyacaktır.

Benliğin ele alınışında modern bilimin verilerine dayalı bir model ya da strateji geliştirme noktasında Daniel R. Dennett'in saptamaları, başlangıç için aydınlatıcı bir izlek sunmaktadır. Dennett, *Consciousness Explained* başlıklı kitabının benliğin gerçekliğini tartıştığı kısmında, son derece açık ve net bir tutumu benimsediğini bildirir. Bir yanda Kartezyen benlik tasarımı ve türevi benlik anlayışları, diğer yanda ise Hume'un benlik anlayışı Dennett'a göre benliğe ilişkin geleneksel soruların neliğini belirlemiştir. İlkinin metafizik palavralar olarak nitelerken, ikincisini ise bu benlik soruşturmasını yapan "Ben nerede?" sorusuyla birlikte dönüştürmeye ve günümüz bilimsel verileri ışığında yeniden yapılandırmaya çalışmıştır. (Dennett 1981: 310-323) Çünkü sözü edilen iki geleneksel anlayışın benlik sorgusu ve bu sırada verilen kesinlikli yanıtların doğurduğu kutuplaştırıcı etki nerdeyse herkesin uzlaştığı konulardır, ancak açıktır ki bu etkinin bertaraf edilmesi ve benliğin başka bir şekilde ele alınması gerekmektedir. (Dennett 1991: 413-414) Bu ele alış, her şeyden önce benliklerin varlığını kesinkes kabulünü esas alır ve ardından da benlik sahibi varlıkların doğru bir anlatısını ortaya koyma ihtiyacına işaret eder:

Bu hikaye, henüz benliği olmayan -ya da henüz benlik olmamış- ama sonunda yeni bir ürün olarak benlikleri olan ya da benlik olmuş varlıkları doğuracak şeylerin etkinliklerini ya da davranışlarını içeren bir süreçten -bir mantık meselesi olarak- söz etmek zorunda olacaktır. (Dennett 1991: 413-414)

Dennett'in soyut bir tasarım olarak ortaya koyduğu anlatısal benlik görüşü, benliğin varlığını kabul eden, ancak ona fiziksel bir varoluş atfetmeyen bir anlayışa

dayanmaktadır. Dennett’a göre benlik, kendimiz hakkındaki anlatılarımızdan soyutlayarak oluşturduğumuz bir kurgudan ibarettir, yani fiziksel bir gerçekliği yoktur. Kurgusal bir soyutlama olarak benlik, tam da sözkonusu bu işlevsel rolü nedeniyle anlatının bir tür ağırlık merkezi gibidir.

Aklımda olan şey, bir cismin ağırlık merkezidir. Bu Newton fiziğinde edepi bir kavramdır. Ancak ağırlık merkezi, bir atom veya atom altı parçacık veya dünyadaki başka herhangi bir fiziksel öge değildir. Kütlesi yoktur; hiç rengi yoktur; uzay-zamansal konum dışında hiçbir fiziksel özelliği yoktur. Hans Reichenbach’ın soyut olarak adlandırdığı şeye güzel bir örnek. Bu tamamen soyut bir nesnedir, bir kuramcının kurgusu olduğu söylenebilir. Atomların yanı sıra evrendeki gerçek şeylerden biri değildir. Ama fizikte güzel tanımlanmış, iyi ve edepi bir rolü olan bir kurgu. (Dennett 2014: 103)

“The Self as a Center of Narrative Gravity” başlıklı yazısında ele aldığı bu benlik görüşüne dayalı olarak Dennett, asıl meselenin anlatan değil, anlatılan olduğunun altını böylelikle bir kez daha çizmiş olur. Ve bu anlatının girişinde de bir benliği diğerinden ayırt etmeyi olanaklı kılan ve daha çok soyutlama ve bir organizasyon ilkesi olarak işleyen “biyolojik benlik” vardır. (Dennett 1991: 414) Biyolojik benliğin bu türden bir betimi, her ne kadar mantıksal bağlantılara temelde gönderme yapsa da, (benliğe ilişkin bir anlatının olanaklarının araştırıldığı düşünüldüğünde) fizik dünyanın gerçekliğinden uzaklaşıldığı anlamını taşımadığı görülmektedir. Çünkü biyolojik dünyanın temel bir ilkesi olarak tüm düzeylerdeki canlılar eyleyciliklerini gerçekleştirirken, kendi varlıkları ile diğerlerinki arasında bir sınırın ayırdına vararak davranırlar. Dennett’ın söylediği ise biyolojik benliğin bu noktada bir düzenleyici ilke işlevi gördüğüdür. Ancak sorun şudur ki, Dennett bu durumdan yola çıkarak biyolojik benliğin de somut bir şey olmadığını öne sürer:

Benliği, kendini korumak üzere ötekinden ayıran bu asgari yatkınlık biyolojik benliktir ve böylesi basit bir benlik bile somut bir şey olmayıp bir soyutlama, bir organizasyon ilkesidir. (Dennett 1991: 414)

Oysa biyolojik benliğin sözkonusu işlevsel niteliği, onun somut bir şey olmadığı sonucunu zorunlu olarak getirmez. Bu durum, sadece ve belki de bir benliğe sahip olmanın doğru bir anlatısını verme uğraşında, canlıların başka

canlılar ile arasında sınırın ayırdına varmalarının üçüncü şahıs bakışıyla bilgi konusu yapılamayacağı anlamına gelir. Başka bir deyişle, benlik soruşturmasını yapan ben'in kim olduğu sorusunun yanıtının, hâlâ biyolojik gerçekliğe bağlı olarak verilmesi mümkündür. Böyle düşünmemizdeki temel gerekçe, aksini düşünmemiz için elimizde henüz yeterli kanıtımızın olmayışındır.

Benliklerimizin gerçek birer varoluşa sahip olmadığını öne süren görüşleri gerçekçilik karşıtı uslamlamalar olarak niteleyen Thomas Metzinger, bu tür uslamlamaların her şeyden önce mantık dışı olduğunu savunur. Bu saptamasının temel nedeni olarak ise, her birimizin benliklerimizin varlığını inkâr etmeyi zorlaştıran birinci şahıs bakış açısına sahip oluşumuzu gösterir. Bu bakış açısını vareden koşullar beyindeki nedensel süreçlerden ayrı tutularak araştırılamayacağına göre, bu durum, benliğe ilişkin sezgilerimizde yanıldığımızı değil, benliği daha anlaşılır kılmak için başkaca bir modelin geliştirilmesine ve bunun için de bir araştırma programına ihtiyaç duyulduğunu gösterir. (Metzinger 2011: 279-96; Metzinger 2007) Dolayısıyla Dennett'in benliğin kurgusallığı ve canlıların yaşam alanlarının iç içe geçmişliği nedeniyle biyolojik benliğin sınırlarının da belirsiz olduğuna yönelik saptaması, biyolojik benliğin somut bir varlık olamayacağının göstergesi saymak oldukça güçtür. Bu bir bakıma canlılar dünyasında pek çok türün yaşam alanlarının ortak olabilmesinin, onların yönelimselliğinin de ayırt edilemez olduğu anlamına gelmeyeceğinden dolayıdır. Hatta insan bedeninde bulunan kimi bakteri ve/veya parazitlerin "takım arkadaşlığı" sözkonusuyken, onların dost mu, yoksa düşman mı oldukları sorusuna ancak ve ancak onların somutluğu ve olgusallığı temelinde cevap verilebilir, bilimsel ölçütler gözönüne alındığında başkaca bir yol pek de olanaklı görünmemektedir. Bu durum biyolojik benliğin beyinde bulunan bir şey olduğunu elbette kanıtlamaz, ancak onun soyut olduğu sonucunu da beraberinde getirmeyecektir. Dolayısıyla, deneyim dünyasını ve insan (ya da genel olarak canlıların) yaşantısını gözardı ederek yapılan bir benlik soruşturmasını temel almak yerine, benliğin deneyimsel yanının doğru ya da doğruya en yakın bir

açıklamasını vererek başlamak, en azından şimdilik çok daha uygun bir yol olarak görünmektedir.

Benlik Düşüncesine Doğru

Benliği tüm ahlaki kategorilerin temel dayanağı saymış ve az ya da çok Kartezyen benlik anlayışıyla biçimlenmiş yaygın görüş, felsefede hayli uzun sürmüş bir geleneğe sahiptir. Benliğin toplumsal olarak yapılandırıldığı fikrinin hâkim olduğu bu geleneğe göre “benlik” bilimin değil, daha çok politikanın ve kültürün sorunudur. Elbette bu yazıda benliğin toplumsal unsurlardan yalıtık bir şey olduğu savunulmamaktadır, ancak gösterilmeye çalışılan şey, benliğin sadece toplumsal unsurlardan ibaret olmadığıdır. Bu yüzden de Dennett’in, benliği beynin bir kurgusu ve özellikle biyolojik benliği soyut bir şey olarak ele alışının az ya da çok (her ne kadar kendisi inkâr ediyor olsa da) felsefenin geleneksel benlik kavrayışıyla benzerlik taşıdığı bu noktada öne sürülmektedir.

Benliğin olgusallığına ilişkin bir soruşturmanın görgül bir felsefenin olanakları içerisinde yapılmasının gerekliliği, benlik konusundaki yargılarımızı temellendirirken benliği hangi zihin durumlarıyla ilişkilendirdiğimiz ve bu zihin durumlarının “nerede” bulunduğu sorularından da kaynaklanmaktadır. Dennett’in “Ben kimdir?” sorusu ve biyolojik benlik tartışması, bunun bir örneği niteliğindedir. Bu noktada bir başka yaklaşım ise, zihin-beden özdeşliği kuramını geliştirenlerden biri ve bir fizikalist olarak J.J.C. Smart tarafından temsil edilendir. Smart, belli bazı zihin durumlarının beynin belirli durumlarıyla “ilişkisi”nde önemli bir noktaya dikkat çeker. Bu da daha çok onun “A, A’dır.” biçiminde dile getirilen özdeşliğin geleneksel kavranışına getirdiği itirazla biçimlenir. (Smart 1959: 145)

Smart, “Acı içindeyim.” demenin indirgenemez biçimde zihinsel bir durumu bildirdiği savından özellikle kaçınmak ister. Smart’ın itirazı, kendisinin de belirttiği gibi, büyük ölçüde “Okham’ın usturası” ilkesinden beslenmektedir. Ona göre modern bilim, bizlere her geçen gün daha sıklıkla canlı organizmaların fiziko-

kimyasal mekanizmalar olarak görülmesini olanaklı kılan bir bakış açısı sunmaktadır ve bu bakış açısına göre dünyada fiziksel bileşenlerin karmaşık düzenlemelerinden başka hiçbir şey yoktur. Ancak Smart bu saptamasında tek bir istisnanın sözkonusu olduğunu belirtir. Ona göre, fiziksel bileşenlerin karmaşık düzenlemelerinden başka şeylerin bulunduğu tek yer, bilinçtir. Başka bir deyişle, Smart'a göre, bir insanda neler olup bittiğinin eksiksiz bir betimlemesini yalnızca dokularında, salgı bezlerinde ve sinir sistemindeki fiziksel süreçlerde aramaya çalışmak yetmez, yanı sıra zihin durumları olarak bilinç durumlarını (görsel, işitsel dokunsal duyular, acıları ve ağrıları) da ele almamız gerekmektedir. Smart, bunların beyin süreçleri ile bağlantılı olması gerektiği yönündeki görüşü yetersiz bulur; çünkü "bağlantılı olmak" demek bunların "ötede ve yukarıda" başka bir şey olduğunu söylemek demektir. (Smart 1959: 142-43) Ancak Smart'ın da vurguladığı gibi, bir şeyi kendi kendisiyle bağlantı içine sokamayız:

Ayak izleri ile hırsız arasında bağlantı görülebilir; ama hırsız Bill Sikes ile hırsız Bill Sikes arasında böyle bir bağlantı kurulmaz. Böylece duyular, bilinç durumları fizikalist resmin dışında kalan bir şeymiş gibi görünmektedirler ki, ben çeşitli nedenlerle böyle olabileceğine inanmıyorum. (Smart 1959: 142)

Başka bir deyişle, her şeyin fizik yoluyla açıklanabildiğini kabul edip de, duyuların oluşumunun bundan hariç tutulması Smart'a inanılmaz gelmektedir. Dolayısıyla bu duruma, "Bizleri dualist olmaya mecbur eden tek bir felsefe usamlama yoktur." diyerek itiraz eder. (Smart 1959: 143)

Smart'ın eleştirilerine konu olan türdeki özdeşliğin yol açtığı sorunlara Paul M. Churchland de dikkat çeker ve tüm zihinsel olguların sinirsel bağımlılığını esas alan özdeşlik usamlaması için "Açıklama yükümlülüğü tek bir nitelik sınıfıyla yerine getirilebiliyorsa, neden kökten farklı iki nitelik sınıfının varlığını kabul edelim?" diyerek eleştirisini ortaya koyar. (Churchland 2012: 44) Geleneksel özdeşlik ilkesiyle açıklamaya çalışıldığında ister istemez dualist bir çözümlemeyle karşı karşıya kalınmaktadır. Zihin durumlarıyla fizikalist düşünürlerin genel olarak kabul ettikleri, algıların, duyuların, düşüncelerin, hislerin ve bilinçli farkındalık

olarak verili tüm unsurların aslında beyin süreçleri veya durumları olduğu yönündedir. Bu verili olanları ve/veya zihin durumlarının beyindeki fiziksel süreçlere karşılık geldiğini kabul ettiğimizde ise, Thomas W. Smythe'in de belirttiği gibi, pekâlâ bunları deneyimleyen benliği de beyin ile özdeş saymak gibi bir olasılıkla karşılaşırız. (Smythe 2016: 2) Ancak açıktır ki, yine andığımız türde bir fizikalizmi savunanların da vurguladığı gibi, zihinsel durumlar fiziksel durumlar olsa da, aynı zamanda zihinsel durumlar olmayan fiziksel durumlar da vardır. Zihin durumları ve fizik durumlarını deneyimleyen benliklerden veya bu deneyimlerin öznelinden söz ederken “zihin durumları” ve “fiziksel durumlar” terimlerinin eşanlamda kullanılmadığı açıktır, bunun nedenleri ise hâlâ tartışılan temel zihin felsefesi sorunlarıyla ilgilidir. Ancak Smart'ın da vurguladığı gibi, felsefenin halihazırda bizi dualist olmaya zorlayan bir uslamlaması yine de bulunmamaktadır ve buna ek olarak bilim de dualist olmamızı gerektirecek bir kanıt henüz bize sunmamıştır. Dolayısıyla Churchland'in sorusu geçerliliğini korumaktadır: Neden kökten farklı iki nitelik sınıfının varlığını kabul edelim?

Smart'ın materyalist tekçiliğine ek olarak, olgu ile kurgu arasında farklılık olmadığının açığa çıkması da bir tür tekçi tutuma yol açıyor görünmektedir, ne var ki hâlâ farklı olmadıkları halde aynı da olmayabilirler. Dolayısıyla olgu ya da kurgu gibi farklı deneyim yollarıyla ulaşılan benliğin bu yönüyle iki ayrı bilgi kümesi olarak kavranabileceği öne sürülebilir. Böyle bir durumda, yani olgu veya kurgu olarak kavrandığında sanki apayrı olgulardan/benliklerden bahsediyor gibiyizdir. Birer bilgi kümesi olarak olgusal benlik ile kurgusal benliği kabul ettiğimizde ise, aynı nesneye işaret etmesi olumsuzdur, zorunlu değildir. Tam da bu nedenden dolayı olgu ile kurgunun, yani olgusal ben ile kurgusal ben'in aynı olduğunu söyleyemiyoruz. Ne zamanki bu bilgi kümelerinin içerikleriyle çelişen fiziksel bir durumla karşılaşırız, işte o zaman bu yaklaşımımızın da yanlış olduğu ortaya çıkar. Dolayısıyla bu noktada olgu ile kurgunun, aynılığından daha çok aralarındaki farkın sandığımız gibi ya da türde olmadığı öne sürülebilir ve/veya Smart'ın savunduğu gibi bundan sonra farklı bir özdeşlik ilişkisi esas alarak ilerlenebilir.

Düşünen Ben'den Kurgusal Ben'e

Zihin durumlarının ve zihinsel süreçlerin doğasının ne olduğu, bunların fizik dünyayla ilişkisinin nasıl gerçekleştiği, düşüncenin nasıl yaratıldığı gibi sorulara cevap bulmak, belli türden bir kuramsal çerçeveyi gerektirir. Bu tür sorulara cevap verebilecek zihin kuramının hangisi olduğu konusunda yoğun tartışmalar olsa da, en azından bazı temellerde uzlaşıldığını söyleyebiliriz; kanıtların olgulara dayanması gereği, kestirim bakımından güçlü olma, evrim kuramının sağladığı verilerle tutarlılık, ussallık ve basitlik, bunlardan bazılarıdır. Dolayısıyla zihinsel durumları, ussal yetenekleri, duyguları ve bilinci fizik dünyanın gerçekliği dışında açıklayan bir kuramın günümüz koşullarında başarılı olma olasılığı pek yoktur; benliğe ilişkin herhangi bir soruşturma da ancak bu koşullar altında yapılabilir. Modern bilimin sağladığı veriler ile Churchland'in de belirttiği gibi standart evrim öyküsü bize gösteriyor ki, insan türü ve ona ilişkin özellikler tamamen fiziksel bir süreçten çıkan fiziksel sonuçlardır; kabul etmek durumundayız ki, bizler maddeden oluşmuş canlılarız. (Churchland 2012: 349)

Bundan sadece birkaç yüz yıl önce Kant, "İçeriksiz düşünceler boş, ve kavramlar olmaksızın sezgiler kördürler." derken, insan usunun doğasının bu yönüyle bireşimselliğine dikkat çekmişti. (Kant 1993: A51/B76) Düşüncelerimizi oluşturan kavramlar "benliğin" icadı olmaktan çok, görülerimizin yardımıyla oluşmaktadır. Kavram-görü birlikteliği, özerk bireylerin varlığını temellendiren bir etkiye sahiptir. Yaygın kabulün aksine insanın "benliği" ona en baştan verilmiş ya da emanet edilmiş bir "şey" değildir. O, yaşandıkça oluşur; oluştukça bir "şey" olur. Fizik dünyanın gerçekliğine bağlı mevcut kuramsal çerçeve içerisinde güncel zihin araştırmalarının eğilimi, bu ikinci yoldan ortaya çıkan "benliği" çözümlemeye ilgilidir. Bu yazıdaki eğilimimiz de, her şeyden önce, benliğin hiç de arı olmayan doğasını onu ancak olgusallaştırarak çözümleyebileceğimiz yönündedir. Bu bağlamda benliğin en önemli işlevinin düşünme becerisi olacağını kestirmek zor olmayacaktır.

İnsanın düşünmesini olanaklı kılan zihin durumlarına ilişkin en bilindik kuram, Descartes'ın dualist töz açıklamasıyla birlikte ortaya konulandır. Bunlardan madde olan töz, uzamsal gerçekliğin ve mekaniğin temel yasalarıyla açıklanırken, madde olmayan ve dolayısıyla uzamda yer kaplamayan diğer töz ise, daha çok temel niteliği olan “düşünme” etkinliği aracılığıyla bilinebilirdi. Madde-olmayan bu töz (ruh), insan bedeniyle etkileşim halindeydi. Bu da, bilinç sahibi insanın zihin durumlarının madde-olmayan töz aracılığıyla belirlendiği ve bu gerçekliğin de tamamen içgözlem ile kavranabileceğini içerir. İnsanın düşünen töz olduğunu varsayan Descartes, insana ilişkin tüm ussal yetenekleri, zihinsel etkinlikleri bu maddi-olmayan töze atfetti. Descartes, tamamen fiziksel bir varlığın anlamlı bir şekilde dili kullanabileceğini ve/veya matematiksel uslamlamalar yapabileceğini hayal bile etmemişti. (Churchland 2012: 13) Her ne kadar günümüzde bunlar hayalin ötesine geçmiş, gerçekleşmiş olaylar ise de, içgözlem ile ilgili tutumdan tamamen vazgeçildiğini söylemek pek mümkün görünmüyor. Oysa içgözlemin normal gözlemin olanaklarından daha fazla ne sağladığı sanıldığı kadar açık değildir. İçgözlem aracılığıyla bildiğimizi varsaydıklarımızın, başkaca hiçbir yolla bilinemeyeceğini, dolayısıyla bilimin konusu olamayacağını düşünüyoruz. Oysa Churchland'in değindiği gibi, bizler zihinsel betimler yaparak kavramayı ve düşünmeyi öğreniyorsak, o halde pekâlâ daha kapsamlı nörofizyolojik betimlemelerle kavramayı ve düşünmeyi de öğrenebiliriz. (Churchland 2012: 52-3)

Kavramanın nasıl gerçekleştiği ve düşünmeyi nelerin olanaklı kıldığı sorularına bir cevap bulmaya çalıştığımızda, başlangıç noktası olarak artık Descartes gibi doğuştan tüm insanlara eşit bir şekilde dağıtılmış bir sağduyuyu ve benliği alamayacağımız açıktır. Burada sözkonusu olan türdeki araştırmaların, öncelikle bilinçli gerçekleştirilen deneyimlerin nasıl kavranabildiğiyle ve deneysel sorunlarla ilgili olduğunu kabul etmemiz gerekiyor. Bu durum ise, zihne ve/veya benliğe ilişkin tartışmaların kavramsal çerçevesini oluşturmada bir başlangıç sayılabilir. Böyle bir başlangıç uyarınca düşünüldüğünde, benliğin varlığına ve

benliğin yokluğuna yönelik uslamlamaların dayandıkları temel unsurların ve bunların doğalarının ne olduğunun açığa çıkarılması gerekir. Metzinger, benliğin varolduğuna yönelik uslamlamaların en basit ifadeyle ve yadsınamaz biçimde olgusal sezgimize dayandığını söyler; benliğin yokluğu seçeneğinin dayanaklarının ise, bir dizi varlıkbilimsel, bilgikuramsal, yöntembilimsel ve semantik uslamlamayla desteklenen, farklı tür ve güçten bir karışımdan beslendiğini öne sürer. (Metzinger 2011: 293) Metzinger'e göre benlik-yokluğu seçeneği, bilinçli deneyimlerin nasıl olanaklı olduğu ve/veya bunların nasıl kavranabildiği gibi sorulara tutarlı bir cevap üretemez.

Benlik, bilinç ve öznelliğe ilişkin pek çok uslamlamamız; bir yandan toplumsal yaşam biçimlerinin doğurduğu düşünme alışkanlıklarının, yani bir halk psikolojisinin, bir yandan da Smart'ın da dikkat çektiği modern bilimin veri güdümlü işleyişinin etkisiyle bize son derece olağanmış gibi gelebilir. Ama Metzinger'e göre buradaki asıl sorun, benliğe ilişkin kabullerin ya da yadsımların çoğu zaman olgusal sezgilere (*phenomenological intuition*) aykırı doğalarının olmasıdır. (Metzinger 2011: 293) Benliğin varlığına yönelik uslamlamaların zayıf kanıtlara dayanıyor oluşu çoğu kez bizleri benliğin yokluğu fikrini benimsemeye yöneltse de, Metzinger benliğin varolduğu sezgisinin sonuçta baskın geleceğini düşünür. Bu savını temellendirmek için de, benliğin olmadığını savunan dört usamlama türünü (varlıkbilimsel gerçeklik-karşıtlığı, bilgikuramsal gerçeklik-karşıtlığı, yöntembilimsel gerçeklik-karşıtlığı, semantik gerçeklik-karşıtlığı) irdeler (Metzinger 2011: 280-86). Sonuçta Metzinger bizlerin benliğin varolduğu ya da varolması gerektiğine yönelik bir sezgiye sahip olduğumuzu ve bunun dayandığı bazı temel etkenlerden sözeder. İlkinde, zihinsel yapımızın işlevsel bir özelliği gereği önünde sonunda benliğin ortaya çıktığını belirtir; çünkü benliğin yokluğu varsayımının doğru sayıldığı herhangi bir dünya simülasyonundan, sonunda bir benliğin doğmasına yolaçan zihinsel fail fenomenolojisi ve bilişsel denetim ortaya çıkar. Metzinger'e göre, benliksiz bir bilinçli dünya deneyiminin, mantıklı bir biçimde kavranmasının olanağı yoktur. İkincisine göreyse, kesintili olaylar zinciri

içinde benliği bir belirti olmaktan çıkararak bir “şeye”, yani bir tasarımcıya dönüştürdüğümüz olgusal benliği kabul ederiz; bunun nedeni, zihinsel fail fenomenolojisini betimlerken başvurduğumuz eylemde bulunma yetkinliğimizdir. Üçüncü olarak, evrim beyinlerimizi özel bir tarzda biçimlendirmiştir. İnsanın bilişsel doğasını da biçimlendiren bu süreç içerisinde bilme, anlama ve dile getirme ile ilgili birtakım özellikler ortaya çıkmıştır. Ve bunlardan biri de olgusal zorunluluğu, metafizik zorunluluk kılan güçlü bir içsel eğilimimizdir. (Metzinger 2011: 293-94)

Metzinger, bir benliğin gerçekte varolduğuna ilişkin deneyimden gelen hiçbir kanıtın ve kavramsal usamlamanın bulunmadığını belirterek başladığı yazısını, konuyla ilgili tartışmaları bekleyen iki büyük tehlikeyi anarak sonlandırır. Bunlar, benliğin yokluğu hipotezini saf ideolojik gerekçelerle onaylamak ve yine benzer şekilde ideolojik gerekçelerle benliğin yokluğu hipotezini yadsımaktır. İlk gruptakilerin, günümüz dünyasında genellikle doğuda ya da doğu kaynaklı geleneklerde rastlanan örgütlü dinsel topluluklar olduğunu gözlemliyoruz. Diğer gruptakiler ise, bir ruh metafiziği görüşüne sahip batı kaynaklı dinler ve bu tür dinsel örgütler ile benzeri oluşumlardır. Bu her iki grubun da benlik konusundaki tartışmaları yozlaştırdığını söyleyen Metzinger, öncelikle yapılması gerekenin, benlik tartışmalarını bu yozlaştırıcı etkilerden kurtarmak olduğunu vurgular. Bu amaçla benlik araştırmalarında bir program izlenmesi gereğine dikkat çeker. Çünkü tüm yönleriyle bir benlik bilincine dair bilgikuramsal bir ilerlemeye cidden bir ilgi besliyorsak ilk yapılacak iş, çok daha keskin felsefe tartışmaları ve bilimsel araştırma programlarını, anılan türdeki ve benzeri yozlaştırıcı etkilerden korumak olmalıdır. (Metzinger 2011: 294)

Sonuç

Benliğin olgu ya da kurgu olduğuna yönelik ele aldığımız yaklaşımlar ve bunların temel savları irdelendiğinde, benliği saf kurgu saymanın her şeyden önce

mantık açısından çok da olanaklı olmadığı anlaşıyor. Ancak geleneksel görgül felsefenin de benliği bir olgu olarak bilebilmemiz noktasında yetersiz kaldığı görülüyor. Bu bilgiler ışığında yine de benliği yok saymak ya da beynin aldatıcı ürünleri olarak görmek yerine, başkaca bir strateji izlemek ve belki de benlik için bilimsel bir araştırma programı geliştirmek, benliklerimizin varoluşuyla ilgili kuşkuları gidermede daha kabul edilebilir seçenekler sunabilecektir.

Benliğe ilişkin deneyime dayalı bir soruşturma, düşünmenin nasıl gerçekleştiği sorusuyla yakından ilintili oluşu bilindik bir gerçektir. İnsanın düşünmesi dil aracılığıyla gerçekleşse de dilin varlığı ancak öteki insanlarla ortaklığımızın varlığına işaret edecektir. Benliği, yönelmiş bir sistem olarak insanın anlatılarının bir “ağırlık merkezi” olduğunu kabul etsek bile, bu durum benliği kurgu saymamız için yeterli değildir. Benzer biçimde benliği olgu saymak da, onun sadece beyinde aranması gereken bir şey olduğu vargısını zorunlu olarak getirmeyecektir. Tekil insanın benliğini bu alanda keşfetmesinin pratik yararları olabilir, fakat bunun felsefece değeri pek düşük olacaktır. Dolayısıyla ancak tekil insanın benliğinin keşfinde yarar sağlayabilecek içgözlem ve buna dayalı tüm öğretiler, olgusallık açısından bakıldığında yetersiz kalacaklardır. Descartes’ın gerçekler ile düşler ayrımının üstesinden ancak, deneyimi temele alan bu “bilimsel duruş”, Metzinger’in önerdiği ilerlemeci bilimsel araştırma programı ve benzeri stratejilerle gelinebilir; aksi halde kendimizi, yani benliklerimizi bu ayrımın hangi tarafına yerleştireceğiz sorusuyla baş başa kalırız. (Dennett 2014: 338)

The Problem of Self in the Context of Being Fiction or Phenomenon

Summary

E. Funda NESLİOĞLU SERİN

Assoc. Prof. Dr.
Ondokuz Mayıs University, Faculty of Science and Letters, Department of Philosophy, Samsun, TR
ORCID: 0000-0001-9751-8946
neslioglu@yahoo.com

Introduction

Perhaps the easiest way to understand a person is to evaluate him through his actions. What we do seems like a good measure of saying who we are. However, in such a person, whom John Locke considered *tabula rasa* when we were born, it is difficult to find anything that remains the same, because everything changes over time. On the other hand, as a result of which experiences the self emerges as a complicated problem. At this point, even if we accept recollection as a criterion, it does not seem possible to overcome the problem. Because both body and memory do not remain unchanged, recollection may be interrupted. Even in Locke's time – then – the difficulties of linking the existence of the self to experience were well known. The desire to find an unchanging principle for the self also suggests that it can be constructed. Of course, this fiction should not be completely detached from the facts. It is natural to expect a memory full of our experiences to give birth to consciousness, the content of which I will call a state of mind.

Philosophy, which generally discusses the problem of self through personal identity, has recently been obliged to consider the self as the subject of multi-disciplinary research in the light of current scientific data. However, the common philosophical approach regarding the self and identity required addressing the problem with an immortal soul conception. In the meantime, this means that all other human issues are based on the existence of this immortal soul, and such an understanding of self has a postulate function. Current scientific data do not allow easily to continue this common philosophical reasoning. In this case, the question of how we can speak of the existence of the self, or in other words, of the "I", needs to be reconsidered. The question of what might be the strategy to follow in such a research points to the general problem that this paper will address. It should also be noted at this point that a possible answer to the question of which strategy to follow cannot be put forward independently of the problems of basic conceptual and categorical distinctions. Therefore, examining the roots of the idea of self in the context of

philosophy of mind should necessarily aim to answer whether it is a phenomenon or a fiction. It is observed that the theories of mind that have come to the fore so far are formed on the basis of the distinction between phenomenality and fictionality of the self. These two different kinds of understanding of the self and the problems it raises require a philosophical analysis of our respective categorical and conceptual distinctions. Based on this idea, another aim of this study is to reveal the logical ties that make it possible to determine the self.

The Realm of Experience and the Self

There have been two main types of approaches that have historically shaped debates about the self; the traditional Cartesian model represents the first of these; the other one is Hume's empirical philosophy, which also shaped modern science and his perception-bundle theory on which he based his ideas about the self and Locke's appraisals about mental processes. It is challenging to defend a Cartesian model that includes common-sense reasonings about the self considering contemporary scientific developments. On the other hand, when we take the teachings of empiricist philosophers such as Hume and Locke as a basis, that is, when we try to comprehend the self entirely based on perceptions, we encounter at least the problems that Hume himself emphasized. Although Hume, who was determined to maintain a rigid and consistent empirical philosophy, was right about these problems, the way to reconsider the debate about the self is not to abandon the phenomenality of the self but to reconsider the basic arguments of empirical philosophy, at least in terms of the self. This will also mean expanding the possibilities for empirical philosophy when the self is researched not only as something accompanied by consciousness but with a model that has different layers and assumes that some of them are even unconscious.

At the point of developing a model or strategy based on the data of modern science in discussing the self, the appraisals of Daniel R. Dennett show an illuminating path for the beginning. In the part of his work *Consciousness Explained*, where he discusses the reality of the self, he states that he has adopted an evident and unambiguous attitude. According to Dennett, Cartesian representation of self and its derivative conceptions on the one hand and Hume's conception of self, on the other hand, determined the nature of traditional questions about the self. While he qualifies the first way as metaphysical rubbish, he tried to transform the second option with the question of "who is me?" and reconstruct it in the light of current scientific data. Because inquiries about the self of the two standard approaches mentioned and the polarizing effect caused by the definite answers given at this time are the issues that almost everyone agrees on, it is clear that this effect should be eliminated, and the self should be tackled differently.

Towards an Idea of Self

The widespread view, which regarded the self as the foundation of all moral categories and was more or less shaped by the Cartesian understanding of the self, has

a lengthy background in philosophy. According to this tradition, which is dominated by the idea that the self is socially constructed, the “self” is not a science problem but rather politics and culture. Of course, in this paper, it is not argued that the self is something isolated from social elements, but what is tried to be shown is that the self is not simply composed of social elements. Therefore, it is argued that Dennett’s account of the self as a fiction of the brain and especially the biological self as something abstract is more or less similar (although he denies it) to the traditional conception of self in philosophy.

The necessity of investigating the reality of the self within the possibility of experience also arises from the questions of which mental states we associate the self with and where these mental states are located while grounding our judgments about the self. Dennett’s “Where am I?” question and the biological self debate are examples of this. J.J.C. Smart represents another approach as a physicalist and one of the developers of the mind-body identity theory.

From the Thinking Self to the Fictional Self

Finding answers to questions such as the nature of mental states and mental processes, how they relate to the physical world, and how thought is created requires a certain kind of theoretical framework. Although there are intense debates about which theory of mind can answer such questions, we can say that at least some basic principles are agreed upon; some of these are the fact that the evidence should be based on facts, being strong in terms of prediction, consistency with the data provided by the theory of evolution, rationality, and simplicity. Therefore, a theory that explains mental states, intellectual abilities, emotions, and consciousness outside the physical world’s reality is unlikely to succeed in today’s conditions; only under these conditions can any inquiry into the self be adequately made. With the data provided by modern science, the standard evolutionary story, as Churchland stated, shows us that the human species and its characteristics are the physical results of a purely physical process; we must accept that we are creatures made of matter. (Churchland 2012: 349)

Just a few hundred years ago, when Kant stated that “thoughts without content are empty, intuitions without concepts are blind” (Kant 1993: A51/B76), he drew attention to the synthetic nature of the human mind in this aspect. The concepts that make up our thoughts are formed with the help of our intuitions rather than being an invention of the “self”. Thought/intuition association has an effect that grounds the existence of autonomous individuals. Contrary to popular belief, a person’s “self” is not a “thing” given or entrusted to him in the first place. It is formed as it is lived; it becomes a “thing” as it happens. Within the current theoretical framework based on the physical world’s reality, the trend of current mind research is about analyzing the “self” that emerges in this second way. Our tendency in this paper is, first of all, that we can only analyze the impure nature of the self by realizing it. In this context, it will not be difficult to predict that the most crucial function of the self will be the ability to think.

Conclusion

It is a well-known fact that an empirical inquiry into the self is closely related to the question of how thinking occurs. Although human thinking is realized through language, the existence of language will indicate the existence of our cooperation with other people. Even if we accept that the self as an intended system is a “center of gravity” in human narratives, this is not enough for us to consider the self as fiction. Similarly, to regard the self as a phenomenon will not necessarily lead to the conclusion that it is just something to look for in the brain. The individual man's discovery of his self in this field may have practical benefits, but it would be of little philosophical value. Therefore, introspection and all teachings based on it, which can only be helpful in the discovery of the individual's self, will be insufficient in terms of phenomenality. Descartes' distinction between reality and dreams can only be overcome with this “scientific stance” based on experience, the progressive scientific research program proposed by Metzinger, and similar strategies; otherwise, we are left with the question of which side of this divide do we place ourselves, our selves? (Dennett 2014: 338)

KAYNAKÇA | REFERENCES

- Churchland, P. M. (2012). *Madde ve Bilinç* (çev. B. Ersöz). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Dennett, D. C. (1981). Where am I? *Brainstorms* (pp. 310-323). Cambridge: MIT Press.
- Dennett, D. C. (1991). *Consciousness Explained*. New York: Back Bay Books/Little, Brown and Company.
- Dennett, D. C. (2014). The Self as a Center of Narrative Gravity. *Self and Consciousness: Multiple Perspectives* (ed. F. S. Kessel, P. M. Cole, D. L. Johnson; pp. 103-115) New York: Hillsdale, Psychology Press.
- Dennett, D. C. & Hofstadter, D. R. (ed.) (2014). *Aklın G'Özü* (çev. F. Doruker). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Kant, I. (1993). *Arı Usun Eleştirisi* (çev. A. Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınevi.
- Metzinger, T. (2007). Self Models. *Scholarpedia*. 2 (10): 4174. Erişim Tarihi: 06.02.2022 (http://www.scholarpedia.org/article/Self_models)
- Metzinger, T. (2011). The No-Self Alternative. *The Oxford Handbook of the Self* (ed. Shaun Gallagher, pp. 279-96). New York: Oxford University Press Inc.
- Smart, J. J. C. (1959). Sensations and Brain Processes. *The Philosophical Review*, Vol. 68, No. 2, 141-156.
- Smythe, T. W. (2016). Materialism and The Locus of The Subject of Experiences. *European Scientific Journal*, vol.12, No. 5, 1-10.